

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS
pārbaudes lietā Nr. 2017 – 17 – 23D

Rīgā

2017. gada 30. augustā

Nr. 6-6/32

*Par Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrā
ievietoto bērnu tiesību pārkāpumiem*

Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta, kas tika ierosināta, pamatojoties uz 2017. gada 24. martā saņemto iesniegumu par vairākiem bērnu tiesību pārkāpumiem, tostarp vardarbību pret bērniem Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādē “Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs” un Adamovas speciālajā internātpamatskolā.

[1] Katram bērnam ir neatņemamas tiesības uz dzīvības un attīstības aizsardzību.¹ Pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu.² Šīs tiesības ir absolūtas un īstenojamas neatkarīgi no tā, kur bērns atrodas. Katram bērnam ir arī neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē,³ jo tikai ģimenē ir iespējama bērna pilnvērtīga attīstība.

Lai bērna tiesības īstenotu, valstī ir izveidots bērnu tiesību aizsardzības mehānisms, kuru izmantot gan preventīvi, gan gadījumā, ja bērna tiesības tiek aizskartas. Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā ievietota bērna aizbildņa pienākumus pilda šīs institūcijas vadītājs.⁴ Aizbildnim sevišķi jāgādā par sava aizbilstamā audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu.⁵ Par aizbildņa tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, kaitējot aizbilstamajam, personu var saukt pie kriminālatbildības.⁶ Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā ievietota bērna tiesību un interešu ievērošanas uzraudzība ir bāriņtiesas kompetencē, bāriņtiesa katru gadu pārbauda institūcijā ievietota bērna aprūpi.⁷ Tātad institūcijas vadītāja

¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 7. pants.

² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9.panta otrā daļa.

³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. panta pirmā daļa.

⁴ Bāriņtiesu likuma 35. panta otrā daļa.

⁵ Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības 255. pants.

⁶ Krimināllikuma 171. pants. Aizbildņa tiesību ļaunprātīga izmantošana.

⁷ Bāriņtiesu likuma 36. panta pirmā daļa.

kā bērnu aizbildņa darbu uzrauga bāriņtiesa. Par bāriņtiesas un ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas kā pašvaldības iestāžu darbu ir atbildīgs pašvaldības izpilddirektors.⁸ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija izskata administratīvo pārkāpumu lietas par fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu par pārkāpumiem, ko izdarījušas institūciju amatpersonas vai darbinieki.⁹ Ja Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija bērnu aprūpes, izglītības vai citas tādas iestādes, kurā uzturas bērni, darbinieku ir administratīvi sodījusi par fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu, iestādes vadītājam vai darba devējam (par iestādes vadītāju) ir pienākums izvērtēt, vai persona neapdraud bērna drošību, veselību vai dzīvību. Ja tā neapdraud bērna drošību, veselību vai dzīvību, iestādes vadītājs vai darba devējs atļauj personai strādāt.¹⁰

Pārbaudes lietas mērķis bija noskaidrot, vai valstī izveidotais ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā ievietotu bērnu tiesību aizsardzības mehānisms darbojas efektīvi.

Pārbaudes lietā tika pieprasīta un saņemta informācija no iestādēm, kuru kompetencē ir iesniegumā minēto pārkāpumu izskatīšana: Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas¹¹ (turpmāk – VBTAI), Veselības inspekcijas¹², Jelgavas pilsētas pašvaldības¹³ un Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādes “Jelgavas pilsētas bāriņtiesa”¹⁴ (turpmāk arī Bāriņtiesa). Informācija tika pieprasīta arī bērnu likumiskajam pārstāvim - Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādei “Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs”¹⁵ (turpmāk – Centrs).

[2] Pārbaudes lietā attiecībā uz vardarbību pret bērniem konstatēts:

VBTAI 12.05.2017. uzsāka lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā par Adamovas speciālās internātpamatskolas audzinātājas A.B. iespējamu vardarbību pret Centra audzēkni Ē.P.. Administratīvās lietvedības laikā tika saņemta papildu informācija par A.B. iespējamu vardarbību pret bērniem, par ko var iestāties kriminālatbildība. VBTAI pārsūtīja saņemto informāciju Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldei, kas pieņēma lēmumu uzsākt kriminālprocesu pēc Krimināllikuma 17.nodaļas (noziedzīgi nodarījumi pret ģimeni un nepilngadīgajiem).

VBTAI 14.03.2017. uzsāka lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā par Centra sociālās aprūpētājas I.L. iespējamu vardarbību pret Centra 2 – 3. grupas vairākiem audzēkņiem. 27.06.2017. I.L. tika piemērots administratīvais sods saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk – LAPK) 172.² panta otro daļu (fiziska vai emocionāla vardarbība pret bērnu, ko izdarījuši valsts vai pašvaldību institūciju amatpersonas vai darbinieki). 20.03.2017. I.L. tika atstādināta no darba un 30.06.2017. ar viņu tika izbeigtas darba tiesiskās attiecības (30.06.2017. rīkojums Nr. 2-01/250).

⁸ Likuma “Par pašvaldībām” 68. panta pirmā daļa.

⁹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 236.¹² pants.

¹⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72. panta sestā daļa.

¹¹ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 02.06.2017. vēstule Nr.1-5/2706; 26.07.2017. vēstule Nr. 1-5/3359.

¹² Veselības inspekcijas 11.08.2017. vēstule Nr. 5.9-1/19922/.

¹³ Jelgavas pilsētas pašvaldības administrācijas 08.08.2017. vēstule Nr. 2-12/6343.

¹⁴ Jelgavas pilsētas bāriņtiesas 09.08.2017. vēstule Nr. 1-13/84.

¹⁵ Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centra 14.06.2017. vēstule Nr.1-06/301.

VBTAI 14.03.2017. uzsāka lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā par Centra sociālās aprūpētājas I.K. iespējamu vardarbību pret Centra audzēkņiem. 19.05.2017. I.K. tika piemērots administratīvais sods saskaņā ar LAPK 172.² panta otro daļu (fiziska vai emocionāla vardarbība pret bērnu, ko izdarījuši valsts vai pašvaldību institūciju amatpersonas vai darbinieki). 20.03.2017. I.K. tika atstādināta no darba un 29.05.2017. ar viņu tika izbeigtas darba tiesiskās attiecības (29.05.2017. rīkojums Nr. 2-01/194).

VBTAI 20.03.2017. uzsāka lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā par Centra sociālās aprūpētājas I.N. iespējamu vardarbību pret Centra audzēkni. Lietvedība 19.04.2017. tika izbeigta, jo netika konstatēts LAPK 172.² panta otrajā daļā minētā administratīvā pārkāpuma sastāvs. Darba tiesiskās attiecības ar I.N. izbeigtas 31.07.2017. (rīkojums Nr. 2-01/277).

VBTAI pārbaudes laikā neguva apstiprinājumu, ka Centra sociālās aprūpētājas A.M., D.S., Ļ.B. un A.T. vai citi darbinieki pret audzēkņiem izturētos rupji vai vardarbīgi. Vienlaikus VBTAI no bērniem saņēma informāciju, ka situācijās, kad bērni slikti uzvedās, tad audzinātājas lika viņiem stāvēt kaktā vai iet gulēt. VBTAI uzdeva Centram veikt sociālo aprūpētāju A.M., D.S., L.M., Ļ.B. un A.T. darba ar bērniem novērošanu, kā arī sniegt sociālajām aprūpētājām metodisko palīdzību audzēkņu disciplinēšanas un motivēšanas jautājumos, lai nepieļautu situācijas, ka Centra darbinieki izturas vardarbīgi pret audzēkņiem vai izmanto nepedagoģiskas disciplinēšanas metodes.

Centra sociālās aprūpētājas A.M., D.S. un A.T. turpina darbu Centrā, un Centrs veic minēto aprūpētāju darba metožu un attieksmes novērošanu. Darba tiesiskās attiecības ar L.M. izbeigtas 30.06.2017. (rīkojums Nr. 2-01/248), ar Ļ.B. - 17.06.2017. (rīkojums Nr. 2-01/212).

Centra direktore pārbaudes lietā sniegusi informāciju par konkrētiem pasākumiem, kas veikti situācijas uzlabošanai.

VBTAI, izvērtējusi Centra direktores Maijas Neilandes iespējamo fizisko un emocionālo vardarbību pret bērniem, secināja, ka iespējamais pārkāpums izdarīts 2016. gada jūnijā vai jūlijā un tam saskaņā ar LAPK 37. panta pirmajā daļā noteikto ir iestājies noilgums, līdz ar to lietvedība administratīvā pārkāpuma lietā netika uzsākta. Informācija par citiem gadījumiem, kad M.Neilande būtu vardarbīgi izturējusies pret bērniem, netika saņemta. VBTAI 02.05.2017. nosūtīja vēstuli Jelgavas pilsētas domei, informējot par bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes rezultātiem, tajā skaitā M.Neilandes iespējamo rīcību 2016. gada jūnijā vai jūlijā, un lūdza izvērtēt Centra direktores M.Neilandes atbilstību ieņemamajam amatam.

Ar Jelgavas pilsētas domes priekšsēdētāja 2017. gada 8. maija rīkojumu Nr.25-rp tika izveidota komisija Centra direktores atbilstības ieņemamajam amatam izvērtēšanai (turpmāk – Komisija). Komisija secināja, ka Centra direktore M.Neilande var pildīt direktores pienākumus un viņai jāņem vērā Komisijas sniegtie priekšlikumi darba uzlabošanai:

1) jāuzlabo pakalpojumu kvalitāte (veidot ģimeniskāku vidi, uzlabot mikroklimatu iestādē, nepieļaut nepedagoģisku metožu pielietošanu bērnu audzināšanā utt.);

- 2) jāuzlabo darba organizācija iestādē;
- 3) jāveic iestādes darbības dokumentēšana;
- 4) jāplāno un jāpaaugstina iestādes darbinieku profesionālā kvalifikācija;
- 5) jāizveido sadarbība ar augstākās izglītības iestādēm, nodrošinot profesionāla personāla atlasīšanu darbam ar bērniem;
- 6) jāizstrādā atbalsta sistēma un jāīsteno atbalsta pasākumi, lai nepieļautu personāla profesionālo izdegšanu;
- 7) jāuzlabo sadarbība ar izglītības iestāžu administrācijām un pedagogiem;
- 8) jāpiesaista kompetenti speciālisti jaunu saskarsmes stratēģiju izveidei;
- 9) jāizstrādā iestādes attīstības stratēģija, ievērojot deinstitutionalizācijas projekta darbības aktivitātes.

Pārraudzības iestādei - Jelgavas sociālo lietu pārvaldes vadītājam R. Stūrānei uzdots sistemātiski kontrolēt Komisijas priekšlikumu izpildi un nodrošināt atbalsta pasākumus Centra vadībai.

Centra direktore Maija Neilande ar Jelgavas pilsētas domes 2017. gada 20. jūlija lēmumu atbrīvota no Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādes "Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs" direktora amata ar 2017. gada 1. augustu. Lēmums pamatots ar likuma "Par pašvaldībām" 21. panta pirmās daļas 9. punktu, Darba likuma 114. pantu un Maijas Neilandes 2017. gada 7. jūnija iesniegumu par darba tiesisko attiecību izbeigšanu.

Ar Jelgavas pilsētas domes 2017. gada 20. jūlija lēmumu Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādes "Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs" direktores amatā ar 2017. gada 1. augustu iecelta Inese Kovaļevska. Lēmums pamatots ar likuma "Par pašvaldībām" 21. panta pirmās daļas 9. punktu, Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādes "Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs" direktora amata konkursa komisijas 2017. gada 11. jūlija lēmumu un Ineses Kovaļevskas 2017. gada 11. jūlija iesniegumu par darba tiesisko attiecību nodibināšanu.

Secināms, ka konkrētajā gadījumā ar visām Centra darbiniecēm, kuras tika administratīvi sodītas par vardarbību pret bērniem, darba tiesiskās attiecības tika pārtrauktas. Vienlaikus konstatējams, ka par vardarbību pret bērnu administratīvi sodītām institūciju amatpersonām vai darbiniekiem nav normatīvajos aktos noteikta aizlieguma strādāt ar bērniem, bet minētās personas ir jāizvērtē. Latvijas Republikas Saeimā iesniegtajā likumprojektā "Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā" (Nr. 818/Lp12) ir iekļauts priekšlikums papildināt 72. panta piekto daļu ar 4. punktu, nosakot, ka bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citās tādās iestādēs, kurās uzturas bērni, bērnu pasākumos un tādos pasākumos, kuros piedalās bērni, nedrīkst strādāt, veikt brīvprātīgo darbu, kā arī saskaņā ar noslēgto vienošanos sniegt pakalpojumus personas (izņemot personas, kuras sniedz vienreizējus vai īslaicīgus pakalpojumus, kā arī pakalpojumus, kas tiek sniegti, bērnam klāt neesot) „kuras sodītas par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 172.² pantā minēto administratīvo pārkāpumu, ja no dienas, kad stājies spēkā lēmums par administratīvā soda uzlikšanu, nav pagājuši pieci gadi.” Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija likumprojektu izskatīja 21.06.2017. sēdē un atbalstīja tā tālāku virzību.

[3] Iesniegumu daļā par iespējamiem normatīvo aktu pārkāpumiem higiēnas prasību izpildē un veselības aprūpes jomā VBTAI 20.03.2017. pārsūtījusi pēc piekritības Veselības inspekcijai. Attiecībā uz situāciju, kad 27.01.2017. A.K. iedūra ar zīmuli krūtīs S.L.K., Veselības inspekcija konstatējusi, ka grupā strādājošas darbinieces pie medicīnas māsas nav vērsušās. Grupas “Informācijas nodošanas žurnālā” ir Ļ.B. ieraksts par faktu, ka A. ir iedūris S. ar zīmuli un ir minēts, ka duršanas vieta ir apstrādāta ar jodu gan tajā, gan nākamajā dienā. No iestādes vadītājas un darbiniecēm saņemti paskaidrojumi, ka gadījumā, ja bērniem kas notiek ārpus medicīnas māsas darba laika un ja situācija nav nopietna, palīdzību sniedz audzinātājas un nākamajā dienā tiek informēta medicīnas māsa. Nopietnos gadījumos tiek saukts neatliekamās medicīniskās palīdzības dienests. Konkrētajā gadījumā medicīnas māsa neesot informēta, jo brūce nav bijusi liela un vēlāk meitenei sūdzības vairs neesot bijušas. Inspekcija secinājusi, ka bērnam pirmā palīdzība ir sniegta.

Attiecībā uz iesniegumā minēto faktu, ka Centrā mazgāšanas līdzekļi un medikamenti tiek glabāti audzinātājas istabā bērniem brīvi pieejamā vietā, Veselības inspekcija konstatējusi, ka audzinātāju telpas ir slēdzamas un bērniem nepieejamas (izņemot laiku, kad tajās atrodas audzinātājas). Iepriekšējo gadu plānveida pārbaudēs konstatēts, ka mazgāšanas un dezinfekcijas līdzekļi tiek uzglabāti sanitārajās telpās slēdzamos skapjos un ir bērniem nepieejami.

Kaut gan Veselības inspekcija pārkāpumu nekonstatēja, sniegtajā informācijā ir konstatējamas pretrunas attiecībā uz Centrā noteikto medicīnas māsas informēšanas kārtību un tās ievērošanu. Centra darbinieki snieguši informāciju, ka tajos gadījumos, kad pirmo palīdzību sniedz cits darbinieks, medicīnas māsa par notikušo tiek informēta nākamajā dienā. Tomēr konkrētajā gadījumā medicīnas māsa nav informēta, kaut gan grupas “Informācijas nodošanas žurnālā” ir izdarīts ieraksts par traumas faktu. No minētā secināms, ka grupas “Informācijas nodošanas žurnāls” nav bijis paredzēts medicīnas māsas informēšanai un Centrā ir jāpilnveido informācijas aprīte starp darbiniekiem. Arī viens no Komisijas sniegtajiem priekšlikumiem Centra darba uzlabošanai ir uzlabot darba organizāciju iestādē.

[4] VBTAI bērnu tiesību ievērošanas pārbaudē konstatējusi, ka māsas S.L.K. (6 gadi) un A.K. (4 gadi) ir bijušas izmitinātas atsevišķi, taču tas novērsts un māsas dzīvo kopā vienā grupā. Konstatēta arī citu māsu un brāļu izmitināšana dažādās grupās. Vienlaikus konstatēts, ka brāļi un māsas var brīvi viens pie otra ciemties. VBTAI ir uzdevusi Centra administrācijai veikt pārrunas ar Centra darbiniekiem par ģimeniskās un sociāli labvēlīgas vides veidošanu.

Bērnu tiesību aizsardzības likumā ir noteikts, ka ārpusģimenes aprūpes laikā vienas ģimenes bērni nav šķirami, izņemot īpašus gadījumus, kad tas tiek darīts bērnu interesēs.¹⁶ Prakse dažādās aprūpes iestādēs atšķiras, piemēram, SOS Bērnu ciematu asociācijas bērnu ciematos vienā SOS ģimenē brāļi un māsas dzīvo kopā, bet valsts sociālās aprūpes centros bērni tiek izvietoti dažās grupās atkarībā no bērna vecuma, savukārt pašvaldību bērnu aprūpes iestādēs prakse ir dažāda – ir

¹⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27. panta ceturtnās daļas 1. punkts.

iestādes, kurās brāļi un māsas dzīvo kopā, un ir iestādes, kurās bērni tiek izvietoti dažādās grupās.

Centrs brāļu un māsu šķiršanu pamato ar normatīvo regulējumu, kas nosaka, ka bērniem, kuri sasnieguši septiņu gadu vecumu, guļamtelpas un sanitārās telpas ierīko atsevišķi katram dzimumam.¹⁷ Taču minētais regulējums nosaka vienīgi to, ka pušiem un meitenēm jābūt atsevišķām guļamistabām un vannasistabām, nevis bērniem jādzīvo atsevišķi. Turklāt viena dzimuma bērnu izmitināšanai kopā nav nekādu ierobežojumu.

No iepriekš minētā secināms, ka spēkā esošais tiesiskais regulējums ir pietiekams, lai vienas ģimenes bērni netiktu šķirti, izvietojot dažādās grupās, jāpildinveido ir regulējuma piemērošana praksē.

Saskaņā ar Jelgavas pilsētas pašvaldības sniegto informāciju Bāriņtiesa, ikgadējās pārbaudēs skatot bērnu dzīves apstākļus, nav konstatējusi brāļu un māsu šķiršanu kā bērnu interesēm neatbilstošu. Bāriņtiesa ir noskaidrojusi bērnu viedokli par saskarsmi ar grupas biedriem un darbiniekiem. Secināms, ka Bāriņtiesa līdz šim nav pievērsusi uzmanību vienas ģimenes bērnu attiecībām un tiesībām netikt šķirti, izmitinot bērnus dažādās grupās.

Jelgavas pilsētas pašvaldība pārbaudes lietā sniegusi informāciju, ka tiek veidotas ģimenes grupas. Lai uzlabotu attiecības un komunikāciju starp bērniem, ir izveidots darba plāns. Viens no Komisijas sniegtajiem priekšlikumiem Centra darba uzlabošanai ir veidot ģimeniskāku vidi.

[5] VBTAI bērnu tiesību ievērošanas pārbaudē nav saņēmusi informāciju, ka bērnu iesniegumi Centrā vai ārpus tā netiktu izskatīti. Vienlaikus VBTAI ir uzdevusi Centra administrācijai saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70. panta otrajā daļā noteikto izstrādāt audzēkņu sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas kārtību un padarīt to audzēkņiem zināmu un pieejamu.

Centra direktore pārbaudes lietā sniegusi informāciju, ka ir izstrādāta un 16.05.2017. apstiprināta bērnu iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu iesniegšanas un izskatīšanas kārtība¹⁸, bērni ar to ir iepazīstināti, un kārtība pārrunāta grupu sanāksmēs kopā ar sociālo darbinieci.

Iepazīstoties ar Centra izstrādāto dokumentu, secināms, ka kārtība nav izstrādāta bērniem draudzīgā valodā, tā pieļauj bērnu iesniegumu atstāšanu bez izskatīšanas, ja iesnieguma teksts objektīvi nav salasāms vai saprotams; noteic, ka elektroniski sūtītie iesniegumi netiek reģistrēti u.tml. Centram tika nosūtīta tiesībsarga rekomendācija līdz 2017. gada 1. septembrim izstrādāt bērnu iesniegumu iesniegšanas un izskatīšanas kārtību bērniem draudzīgā valodā un novērst konstatētos trūkumus.

[6] Attiecībā uz Centra audzēkņu izglītības nodrošināšanu konstatēts, ka vairāki bērni izglītību ieguva citu pašvaldību dibinātās internātskolās: Tiskādu speciālajā internātpamatskolā (260 km no Centra), Baltinavas Kristīgajā

¹⁷ Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumu Nr.431 "Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām" 4. punkts.

¹⁸ Apstiprināta ar Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādes "Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs" direktores M.Neilandes 2017. gada 16. maija rīkojumu Nr.2-01/182.

internātpamatskolā (323 km no Centra), Adamovas speciālajā internātpamatskolā (270 km no Centra).

Katras pašvaldības pienākums ir nodrošināt bērniem, kuru dzīvesvieta deklarēta pašvaldības administratīvajā teritorijā, iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatizglītību bērna dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē.¹⁹ Vienlaikus bērna likumiskajam pārstāvim ir tiesības izvēlēties izglītības iestādi, kurā bērns iegūst izglītību.²⁰ Bārenim un bez vecāku gādības palikušam bērnam ir tiesības izglīties jebkurā valsts vai pašvaldību izglītības iestādē.²¹ Minētais regulējums izriet no Satversmes 110. pantā noteiktā, ka valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem un bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, un dod iespēju bērna likumiskajam pārstāvim izvēlēties bērna interesēm atbilstošāko izglītības iestādi. Taču pastāv iespēja, ka bērna likumiskais pārstāvis savas tiesības izvēlēties izglītības iestādi, kurā bērns iegūst izglītību, var izmantot ļaunprātīgi, pretēji bērna interesēm izvēloties skolu tālu no dzīvesvietas vai bez objektīvas nepieciešamības izvēloties internāta pakalpojumus dzīvesvietai tuvā skolā.

VBTAI konstatējusi, ka tie bērni, kuri mācās Jelgavas pilsētas internātskolās, darbdienās dzīvo internātā un uz Centru brauc tikai brīvdienās. Bērni, kuri mācās internātskolās ārpus Jelgavas, uz Centru brauc reti. VBTAI ir uzdevusi Centra administrācijai nepieļaut situāciju, ka tie bērni, kuri mācās Jelgavas internātskolās, dzīvo izglītības iestādēs, un nodrošināt, ka Centra audzēkņi mācās izglītības iestādēs pēc iespējas tuvāk dzīvesvietai.

Centra direktore pārbaudes lietā sniegusi informāciju, ka bērni, kuri mācījās internātskolās ārpus Jelgavas, no 2017. gada 1. septembra mācīsies Jelgavas pilsētas izglītības iestādēs (izņemot vienu bērnu, kurš mācīsies Rīgas Sanatorijas internātpamatskolā).

Secināms, ka Bāriņtiesa, kurai ir likumā noteikts pienākums veikt ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā ievietotu bērnu tiesību un interešu ievērošanas uzraudzību,²² nav konstatējusi, ka mācīšanās tālu no Centra un dzīvošana internātā būtu pretrunā bērnu interesēm. Jelgavas pilsētas pašvaldība norāda, ka Bāriņtiesa ikgadējās Centrā ievietoto bērnu aprūpes pārbaudes veikusi arī citu pašvaldību dibinātās internātskolās, kurās mācās Centrā ievietotie bērni: Tiskādu speciālajā internātpamatskolā, Baltinavas Kristīgajā internātpamatskolā un Adamovas speciālajā internātpamatskolā. Tas liecina, ka bērni faktiski dzīvojuši minētajās izglītības iestādēs, nevis Centrā.

No Jelgavas pilsētas pašvaldības administrācijas sniegtās informācijas secināms, ka pašvaldība pārkāpumus attiecībā uz bērnu izglītošanu Centra un Bāriņtiesas rīcībā nesaskata.

[7] VBTAI ir informējusi Centra direktori (bērnu likumisko pārstāvi), pret kuriem Centra audzēkņiem konkrētās darbinieces izturējušās vardarbīgi. Ņemot vērā, ka Centra direktore M. Neilande pilda Centrā ievietoto bērnu likumiskā pārstāvja pienākumus un vienlaikus ir darba devēja personām, pret kurām ir

¹⁹ Izglītības likuma 17.panta pirmā daļa.

²⁰ Izglītības likuma 57. panta 1. punkts.

²¹ Izglītības likuma 56. panta pirmā daļa.

²² Bāriņtiesu likuma 36. panta pirmā daļa.

ierosināta administratīvā pārkāpuma lietvedība, un līdz ar to bija pamats bažām, ka direktores M.Neilandes intereses un Centrā ievietoto bērnu intereses var atšķirties, kā rezultātā M.Neilande, iespējams, var pilnvērtīgi nenodrošināt Centrā ievietoto audzēkņu tiesību un interešu pārstāvību, VBTAI uzsāktajās administratīvo pārkāpumu lietās kā bērnu pārstāvi uzaicināja Jelgavas pilsētas bāriņtiesu, kas ir pieņēmusi lēmumu ievietot bērnus ārpusģimenes aprūpes iestādē.

VBTAI informēja Centru un Bāriņtiesu par astoņiem Centra darbinieku veiktā iespējamā vardarbībā cietušiem bērniem: T. R.–R., D.K., A.B., D.G., M.K., A.K., O.K. un A.L. un vienu bērnu Ē.P., kurš, iespējams, cietis no vardarbības Adamovas speciālajā internātpamatskolā. Kopā informācija tika saņemta par deviņiem iespējamā vardarbībā cietušiem bērniem.

Saskaņā ar Jelgavas pilsētas bāriņtiesas sniegto informāciju Centra struktūrvienības “Krīzes centrs” psiholoģe Ligita Ozola uzsākusi tikai četru vardarbībā cietušo bērnu (T.R.–R., D.K., A.B. un D.G.) rehabilitāciju. Viens bērns (A.L.) kopā ar saviem brāļiem ievietots audžuģimenē citā pašvaldībā, kuras bāriņtiesai lūgts nodrošināt bērniem psihologa atbalstu ar mērķi izvērtēt, vai bērniem ir psiholoģiskas traumas pazīmes un nepieciešami sociālās rehabilitācijas pasākumi.

Bāriņtiesa paskaidroja, ka pārbaudes laikā nav saņemts apstiprinājums par iespējamo vardarbību pret M.K. un O.K.. Lietvedība administratīvā pārkāpuma lietā Nr. C11/5.4-13/9 pret I.N. izbeigta, jo netika konstatēta emocionālā vardarbība pret A.K..

Attiecībā uz Centra audzēkni Ē.P. bāriņtiesa paskaidroja, ka līdz pārbaudes beigām netika saņemta apstiprinoša informācija no VBTAI vai skolas par to, ka vardarbība būtu apstiprināta. Pats Ē.P. par notikušo nevēlējies runāt un apmeklēt speciālistus atteicies.

Secināms, ka par četriem Centra audzēkņiem: M.K., O.K., A.K. un Ē.P. netika saņemts atzinums, vai bērniem ir psiholoģiskas traumas pazīmes un nepieciešami sociālās rehabilitācijas pasākumi, un viņu rehabilitācija netika nodrošināta.

Saskaņā ar normatīvo regulējumu par kārtību, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, ja ir aizdomas, ka bērns no vardarbības cietis bērnu aprūpes iestādē, iestādes vadītājs par to informē bāriņtiesu, pašvaldības sociālo dienestu un pieprasa psihologa vai sociālā darbinieka atzinumu par cietušo bērnu. Psihologs vai sociālais darbinieks pēc iestādes vadītāja vai bāriņtiesas pieprasījuma 10 dienu laikā sniedz atzinumu. Atzinumā norāda informāciju, vai bērnam ir psiholoģiskas traumas pazīmes un nepieciešamos sociālās rehabilitācijas pasākumus.²³ Tātad, pastāvot aizdomām par vardarbību, bija jāpieprasa psihologa vai sociālā darbinieka atzinumi par visiem Centra audzēkņiem, par kuriem VBTAI bija sniegusi informāciju kā par iespējamā vardarbībā cietušiem bērniem. Normatīvie akti neparedz vardarbības fakta

²³ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr. 1613 “Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām” 5. un 6. punkts.

juridisku apstiprināšanu kā priekšnoteikumu, lai bērns saņemtu nepieciešamo palīdzību.

Bāriņtiesa pārbaudes lietā apliecināja, ka 2017. gada 15. martā no VBTAI inspektorēm tika saņemta informācija par deviņiem iespējamā vardarbībā cietušiem bērniem. Ne Centrs, ne Bāriņtiesa nepieprasīja atzinumu par to, vai M.K., O.K., A.K. un Ē.P. ir psiholoģiskas traumas pazīmes un nepieciešami sociālās rehabilitācijas pasākumi, savu rīcību pamatojot ar faktu, ka pārbaudes laikā vardarbība pret konkrētajiem bērniem nebija apstiprinājusies. Bāriņtiesas norādītais, ka Ē.P. atteicies apmeklēt speciālistus, vērtējams kritiski, jo par Ē.P. netika saņemts psihologa vai sociālā darbinieka atzinums, vai bērniem ir psiholoģiskas traumas pazīmes un nepieciešami sociālās rehabilitācijas pasākumi. Turklāt bērna ar attīstības traucējumiem viedoklis jautājumā par veselības aprūpi nevar būt noteicošs, jo bērns nespēj pilnībā izprast rehabilitācijas mērķi un nozīmi.

Secināms, ka Centrs un Bāriņtiesa pienācīgi neveica Centrā ievietoto audzēkņu tiesību un interešu pārstāvību un ar savu rīcību (bezdarbību) nenodrošināja palīdzību bērniem, kuriem tā, iespējams, bija nepieciešama un tiek sniegta par valsts budžeta līdzekļiem.

No Jelgavas pilsētas pašvaldības administrācijas sniegtās informācijas secināms, ka pašvaldība attiecībā uz rehabilitācijas nodrošināšanu Centra audzēkņiem pārkāpumus Centra un Bāriņtiesas rīcībā nesaskata.

[8.1.] Saskaņā ar pārbaudes lietā iegūto informāciju Centrā bija ievietoti 54 bērni.²⁴ Visi bērni Centrā ievietoti ar Jelgavas pilsētas bāriņtiesas lēmumu. Vairāki bērni Centrā dzīvo ilgstoši: divi bērni (māsa un brālis) - kopš 2001. gada, septiņi - kopš 2008., 2009. gada, septiņi – kopš 2011., 2012. gada, seši – kopš 2013. gada.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27. panta trešā prim daļa noteic: “Ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Bērnu aprūpes iestādē bērns atrodas līdz brīdim, kad viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē.”

Saskaņā ar 2006. gada 19. decembra Ministru kabineta noteikumu Nr.1037 “Bāriņtiesas darbības noteikumi” 81.³ punktu, ja bērnam vecumā līdz trim gadiem pirmreizējas informācijas ieguves laikā nav bijis iespējams nodrošināt ārpusģimenes aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē un bērns ievietots ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, bāriņtiesa ne retāk kā reizi trijos mēnešos aktualizē pārskatā norādīto informāciju. Savukārt saskaņā ar šo noteikumu 81.⁴ punktu par bērnu vecumā no trīs līdz 18 gadiem bāriņtiesa aktualizē informāciju ne retāk kā reizi sešos mēnešos. Minētais regulējums ir spēkā no 2016. gada 1. janvāra.

Tādējādi normatīvajos aktos ir uzsvērts bērna aprūpes ģimeniskā vidē nozīmīgums un prioritāte, salīdzinot ar institucionālās aprūpes formu. No minētā izriet, ka, lai nodrošinātu ārpusģimenes aprūpē nonākušo bērnu tiesības uzaugt ģimeniskā vidē – saņemt aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē, pašvaldībai ir jāgādā par minēto aprūpes veidu pieejamību.

²⁴ Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centra 14.06.2017. vēstule Nr.1-06/301., dati uz 01.03.2017.

Ja bērns ir ievietots bērnu aprūpes iestādē, bāriņtiesai regulāri ir jāpārskata situācija, vai bērnam joprojām nav iespējams nodrošināt ārpusģimenes aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē. Savukārt pašvaldības pienākums ir veicināt audžuģimeņu un aizbildņu kustības attīstību savas pašvaldības administratīvajā teritorijā, lai pēc iespējas mazāk būtu gadījumu, kad bērns jāievieto institūcijā.

Jelgavas pilsētas pašvaldības administrācija savā vēstulē norāda, ka ārpusģimenes aprūpe audžuģimenēs tiek nodrošināta ar VBTAI palīdzību, Bāriņtiesa regulāri lūdz VBTAI rast iespēju Centrā ievietotajiem bērniem nodrošināt ārpusģimenes aprūpi audžuģimenē.

Vēlos vērst uzmanību, ka VBTAI veic audžuģimeņu uzskaiti un nodrošina audžuģimenēm psiholoģisko palīdzību un informatīvo un metodisko atbalstu, kā arī nodrošina audžuģimeņu apmācību.²⁵ VBTAI redzeslokā ir tie laulātie (personas), kurām ar bāriņtiesas lēmumu jau ir piešķirts audžuģimenes statuss. Ņemot vērā, ka audžuģimenes statusu piešķir bāriņtiesa, nav iespējama situācija, ka Jelgavas pilsētā varētu būt kādas audžuģimenes, par kurām Bāriņtiesai nav informācijas. Savukārt ārpusģimenes aprūpes nodrošināšana citā administratīvajā teritorijā var apgrūtināt bērna saskarsmi ar vecākiem un citām bērnam tuvām personām, tāpēc tā būtu izmantojama tikai izņēmuma gadījumos.

[8.2.] Attiecībā uz aizbildnības nodibināšanu Centrā ievietotajiem bērniem Jelgavas pilsētas pašvaldības administrācija sniegusi informāciju, ka Bāriņtiesa pārbauda ziņas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistrā par bērnu tuviniekiem, uzaicina radniekus uz pārrunām vai sadarbības ietvaros lūdz radnieka dzīvesvietas bāriņtiesu noskaidrot bērnu radnieku viedokli par iespēju uzņemties bērnu aprūpi savā ģimenē.

No Jelgavas pilsētas pašvaldības administrācija sniegtās informācijas nepārprotami izriet, ka Bāriņtiesa bērniem aizbildņus meklē tikai no bērnu radnieku vidus, tādējādi nepamatoti samazinot iespēju bērniem uzaugt ģimenē.

Civillikuma 236. pants noteic: “Ja starp nepilngadīgo radniekiem neatrodas spējīgi vai arī ja spējīgie nevar uzņemties aizbildnību, vai ja viņus atlaiž vai atceļ no aizbildņa pienākumu pildīšanas, kā arī ja nepilngadīgajiem nemaz nav radnieku, aizbildņus ieceļ bāriņtiesa no citu personu vidus, un tai jārīkojas šajā ziņā pašai no sevis, tiklīdz tā dabū zināt, ka ir tādi pilnīgi bāriņi.”

Saskaņā ar VBTAI sagatavoto “Pārskatu par bāriņtiesu darbu 2016. gadā kopsavilkumu” 2016. gadā ar bāriņtiesu lēmumiem par aizbildni bērnam ieceltas 482 personas. No tām 226 personas bijuši bērna vecvecāki, 137 – citi bērna radnieki un 119 personas ieceltas no citu personu vidus.²⁶

Secināms, ka Bāriņtiesa, pretēji Civillikuma 236. pantā noteiktajam, nemeklē bērniem aizbildņus no citu personu vidus, piemēram, bērna pedagogiem, klasesbiedru vecākiem, personām, kurām piešķirts aizbildņa statuss u.tml., un pašvaldība Bāriņtiesas rīcībā (bezdarbībā) pārkāpumus nesaskata, kā arī pašvaldība nav veikusi kādas darbības, lai veicinātu audžuģimeņu un aizbildņu kustības attīstību savas pašvaldības administratīvajā teritorijā.

²⁵ Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumu Nr.1036 “Audžuģimenes noteikumi” 20. punkts.

²⁶ <http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/?doc=4738&page=>

[9.] Saskaņā ar likuma “Par pašvaldībām” 68. panta pirmo daļu pašvaldības izpilddirektors ir atbildīgs par pašvaldības iestāžu darbu. Pašvaldības izpilddirektors organizē normatīvo aktu izpildi un dod rīkojumus pašvaldības iestāžu vadītājiem.²⁷

Bāriņtiesa ir novada vai republikas pilsētas pašvaldības izveidota aizbildnības un aizgādības iestāde.²⁸

Pārbaudes lietas ietvaros Jelgavas pilsētas domes izpilddirektorei tika lūgts sniegt informāciju, vai tika izvērtēta arī Bāriņtiesas rīcība (bezdarbība), jo Bāriņtiesa nav konstatējusi Centrā ievietoto bērnu tiesību pārkāpumus. Pašvaldības izpilddirektore sniegusi informāciju, ka Bāriņtiesa saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto realizēja Centrā ievietoto bērnu tiesību ievērošanas uzraudzību. Bāriņtiesa ikgadējās pārbaudēs pārbaudīja bērnu dzīves apstākļus, veselības nodrošināšanu, ēdiena, apģērba pietiekamību, izglītošanu, audzināšanu un brīvā laika pavadīšanu. Sarunās ar katru bērnu Bāriņtiesa cenšas noskaidrot bērna viedokli par saskarsmi ar grupas biedriem un darbiniekiem. Ikgadējās pārbaudēs Bāriņtiesa netika identificējusi bērnu tiesību pārkāpumus, neatbilstošus dzīves apstākļus, un sarunās ar bērniem netika saņemtas sūdzības vai norādes par emocionālu vai fizisku vardarbību no darbinieku puses.

No pašvaldības izpilddirektores sniegtās atbildes secināms, ka Bāriņtiesas rīcība (bezdarbība), nekonstatējot tādas Centrā ievietoto bērnu tiesību pārkāpumus kā izglītošanu un dzīvošanu internātskolās tālu no dzīvesvietas, aizbildņu nemeklēšanu no citu personu vidus, gadiem ilgu atrašanos institūcijā, vienas ģimenes bērnu izmitināšanu dažādās grupās, Centra darbinieku veiktu emocionālu un fizisku vardarbību, nepieņemamas bērnu disciplinēšanas metodes, rehabilitācijas nepieciešamības neizvērtēšanu u.c., nav tikusi vērtēta un pašvaldība akceptē normatīvo aktu neievērošanu Bāriņtiesas darbā un bērnu aprūpes pārbažu formālu veikšanu.

Ar šo atzinumu pārbaudes lietu pabeidzu, konstatējot labas pārvaldības principa un cilvēktiesību pārkāpumus Jelgavas pilsētas pašvaldības un Jelgavas pilsētas pašvaldības iestāžu “Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs” un “Jelgavas pilsētas bāriņtiesa” darbā.

Pamatojoties uz pārbaudes lietā konstatēto un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65.² panta 3. punktā noteikto Tiesībsarga biroja kompetenci iesniegt priekšlikumus, kas veicina bērna tiesību ievērošanu, aicinu:

Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centra vadītāju –

- 1) pildot institūcijā ievietotu bērnu aizbildņa pienākumus, gādāt par savu aizbilstamo audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu;
- 2) visos gadījumos, kad pastāv aizdomas, ka bērns ir cietis no vardarbības, pieprasīt psihologa vai sociālā darbinieka atzinumu par bērnu;
- 3) ņemt vērā Komisijas, VBTAI un tiesībsarga sniegtos priekšlikumus iestādes darba uzlabošanai.

²⁷ Likuma “Par pašvaldībām” 69. panta 1., 2.punkts.

²⁸ Bāriņtiesu likuma 2. panta pirmā daļa.

Jelgavas pilsētas bāriņtiesu –

- 1) izvērtēt katram Centrā ievietotajam bērnam iespēju nodrošināt piemērotu aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē;
- 2) meklēt un iecelt aizbildeņus arī no citu personu vidus, ne tikai no bērnu radniekiem;
- 3) ņemot vērā, ka institūcijas vadītājs pilda institūcijā ievietota bērna aizbildeņa pienākumus, bērnu tiesību un interešu ievērošanas uzraudzību un dzīves apstākļu pārbaudes veikt, uzraugot, vai aizbildeņš gādā par sava aizbilstamā audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par sava bērna audzināšanu, tādējādi novēršot formālu pieeju institūcijā ievietoto bērnu aprūpes pārbaudēm.

Jelgavas pilsētas pašvaldību – atkārtoti izvērtēt pašvaldības iestādes “Jelgavas pilsētas bāriņtiesa” darbu Centrā ievietoto bērnu tiesību un interešu ievērošanas uzraudzībā; informēt pašvaldības iedzīvotājus par iespējām kļūt par audžuģimeni vai aizbildeņi un veicināt audžuģimeņu un aizbildeņu kustības attīstību savā administratīvajā teritorijā.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju – līdz 2017. gada 29. decembrim veikt atkārtotu bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrā un par pārbaudes rezultātiem informēt tiesībsargu.

Tiesībsargs

J.Jansons